

שמעתא עמיקתא

גליון תקל"ב | פרש דברים | תשפ"ב | קהילת הניכוי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תוכב"א

הלכות מצויות לתשעה באב

משיעורי הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מ"וין וראש כולל הוראה רמות ב'

ערב תשעה באב

רחיצה בערב שבת חזון שחל בערב ת"ב

חפיפת הראש, ופניו ידיו ורגליו מותרים אף בחמין (למי שרגיל בכך בכל שבת) אפ"י חל עריש של חזון בערב ת"ב ומי"מ בזה יזהר לכתחלה שיהיה קודם חצות, ובדיעבד גם אחר חצות מותר. [ביאור הלכה (סי' תקנא על סעי' טו ד"ה בחפיתא)]. וע"י עוד פרטים בזה בגליון שני"א.

לטייל ערב ת"ב

אין לטייל בערב תשעה באב. [רמ"א (סי' תקנא)]. מחצות היום. [משמעות השעיית שבסמוך. ובפמ"ג (סי' תקנא ב"ז) מסתפק האם כל היום אסור]. ואם חל ביום ראשון אסור לטייל בשבת מחצות. [כן מוכח מהשעיית (סי' ק"ה)]. ואם חל בשבת לא יטייל כל היום. [שעיית (שם)]. ואף למקילים במנהגי אבילות בשבת (ע"י להלן), מכל מקום בזה מודים שאסור. [כה"ח (אות ב) ע"פ הברכ"י. ודעת האור לציון (ח"ג פ"ט אות יח) להקל לנוהגים כהשו"ע שאף דברים שבצנעה אינם נוהגים בשבת זו]. ומכל מקום בהליכה לבית קרוביו להתארח בסעודת שבת אין אסור. (וע"י לקמן לענין להתארח בשבת שחל בה ת"ב). [כן משמע מהפוסקים שלא אסרו להתארח אצל אחרים בשבת זו, בפרט באלו שהתירו להתארח אף בסעודה שלישית]. ונראה שמותר לקחת את הילדים הקטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם, ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

שבת חל ערב התענית דיני התפילות

תחנון וצדקתך

אין אומרים תחנון ערב תשעה באב במנחה, משום שנקרא "מועד". ואם חל בשבת, לא אומרים "צדקתך". [שו"ע ורמ"א (סי' תקיב סעי' ז)].

אב הרחמים

אף אם חל תשעה באב בשבת אומרים אב הרחמים. [מ"ב (סי' תקיב ס"ק ל). ועיי"ש בשם הפמ"ג (סי' תקנט) דג"כ מזכירין שמות אותן הנהגין להזכיר בכל שבת].

פרקי אבות

לדעת הסוברים שאין ללמוד בשבת ערב תשעה באב (ע"י בזה להלן), אין אומרים פרקי אבות. אמנם לדעת המקילים בזה יש לאומרו. [רמ"א (סי' תקנא) ומ"ב (סי' טו-ז)].

דיני אבילות

דברים שבצנעה

תשעה באב שחל בשבת, דעת השו"ע (סי' תקנד סעי' יט) שלא נוהגים בו דיני אבילות כלל. אולם דעת הרמ"א (שם) שדברים שבצנעה כגון תש"מ נוהגים. וכן המנהג אצל בני אשכנז. וטוב להחמיר אף לבני ספרד. [אור לציון (ח"ג פ"ה הגה יז)]. ומי"מ בליל טבילה או הבא מן הדרך מותר. [מ"ב (סי' ק) ושעה"צ (אות מ)]. וכמו כן כל שהיא עונה שעלוה להפקד שרי, ע"י בבגדי ישע (שם) הובא במ"ב (סי' תקעד ס"ק א) וישאל שאלת חסד]. והרחקות אין נוהגים אף לדעת המחמירים. [כן משמע מסתימת המ"ב שלא הביא להחמיר בזה כמ"ש לענין ת"ב דגניעה בלילה אסורה (ע"י בזה לקמן)]. והיינו טעמא כי חכאי קיל טפי דהרי מצונו חולקים על הרמ"א כמבואר במ"ב שם. וכן הוא במקור חיים (סעי' יט). וע"י במהרי"ל דסק"י (קו"א סי' ה אות יז)].

איסור רחיצה (למחמירים לעיל)

אסור לרחוץ ידיו בחמין כי גם זה בכלל דברים שבצנעה. [מ"ב (סי' תקנד ס"ק לט)]. ומי שדרכו תמיד לטבול בשבת רשאי לטבול (אבל לא בחמין). [הגרש"י זצ"ל (ה"ל ומהנהגי הבמ"צ עמי קמו)]. וע"י במקור חיים (לח"י סי' תקנד) ובמ"מ (מצוה שיג אות יז)].

לימוד תורה לאחר חצות

יש אומרים שבשבת שהוא ערב ת"ב, או שחל ת"ב בשבת ונדחה, אין ללמוד אחר חצות היום, אלא בדברים המותרים עם בת"ב. [רמ"א (סי' תקנא סעי' ב). ועיי"ש במ"מ (סי' ז) בשם מהר"ם מלובלין הטעם להחמיר בת"ב שחל בשבת רק מחצות ולא מחמירין משום דברים שבצנעה. וע"י בחת"ס (אור"ח סי' קנ) שכת' שהטעם דאסור הוא משום דכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו והרהורו בגי' בלילה ונכנס לאבל כשהוא שמה, אי"כ גם בשבת אחר חצות אסור שאינו משום אבילות דעצמו אלא משום לילה שאחריה ומשו"ה נוהג גם בשבת כני"ל]. ויש מקילים בזה אפ"י כשחל ת"ב בשבת. וכן עיקר. [מ"ב (סי' ז). וע"י בשד"ח (מ"ב ע"ב) ש"ב דעת החזו"א (ארחות רבנו ח"ב ע"י קל) להחמיר בזה].

שיעור הנמסר לרבים (ואבות ובנים)

י"א שאפילו לדעת הסוברים שאסור ללמוד שאר הדברים לאחר חצות, בשיעור הנמסר לרבים מותר משום אבילות בפרהסיא. [דברי יציב (אור"ח סי' רמא)]. וכמו כן אין להימנע מלהשתתף במסגרת הלימוד של אבות ובנים כי קשה ללמוד עם ילדים דברים המותרים בת"ב ואם לא ילמדו כהרגלם יבואו לידי ביטול תורה. [הגרש"י זצ"ל (תורת המועדים אות ה)].

שנים מקרא ואחד תרגום (למחמירים לעיל)

אף למחמירים ללמוד רק דברים המותרים בת"ב בשבת אחר חצות, רשאים לומר שנים מקרא ואחד תרגום. [קשו"ע (סי' קכא אות ד)].

חל מילה בשבת שהוא ערב ת"ב או שחל בו ת"ב

אם חל מילה בשבת שהוא ערב ת"ב או שחל בו ת"ב, יעשה הסעודה קודם מנחה. [מ"ב (סי' קנ)]. ויכולים לומר בסעודת שעושים לכבודה, זמירות שבת הרגילים והפיטו "יום ליבשה" הנהוג, אבל אין לשיר יותר מזה. [הגרש"י זצ"ל (שם הגה 38)].

שבת חתן

המתחתן לאחר ת"ב ושבת חתן שלו חל בשבת שחל בו ת"ב, י"א שיקדמו העליה לשבת הקודמת. [הגר"י זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב ע"י קמד)]. ומי"מ למעשה יש להורות לעורכה בשבת זו כרגיל, שלא לנהוג אבילות פרהסיא, ויעלה החתן לתורה כרגיל ויזקקו עליו מיני מתיקה וזמרו כנהוג, וכמו"כ יערכו קדושה רבה אחר התפלה כנהוג (אבל בשעת הקידוש יש להנמנע משירה כי בזה אין משום אבילות בפרהסיא). [הגרש"י זצ"ל (שם אות א והגה 38)].

זמירות שבת

זמירות הקבועות בסדורים ורגילים לזמרים בשאר שבתות השנה יזמרו גם בשבת זו בלי שינוי, אף בסעודה שלישית. אבל שירים אחרים יש להמנע. [הגרש"י זצ"ל (שם הגה 32)]. ואפ"י מי שאינו רגיל לשיר כל שבת יכול לשיר בשבת זו. [אג"מ (אור"ח ח"ד סי' קיב)].

סעודת המפסקת בת"ב שחל ביום ראשון או בשבת ונדחה

אם חל ת"ב בא' בשבת, או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו אפ"י כסעודת שלמה בעת מלכותו. [שו"ע (סי' תקב סעי' ז)]. מיהו צריך להפסיק קודם השקיעה. [רמ"א (שם) ומ"ב (סק כד)].

להזמין אורחים בסעודה שלישית (למחמירים לעיל במנהגי אבילות בשבת)

י"א שאע"פ שערך סעודת שלישית כשלמה בשעתו מי"מ יש לשבת בדאבון נפש ולא לנהוג שמחה, ולכן לא ישב בסעודת חברים. [מ"א (סי' ק"ז)]. אמנם מותר לאכול עם בני ביתו ויכול לברך בזימון כיון שהוא שבת. [מ"ב (סי' ק"ג)]. והרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חבריו ומיודעיו יש לו על מי לסמוך אף בשבת זו. [מ"ב (סי' ק"ג) בשם הבכור שור. ומשמעות דבריו שהסומך על שיטה זו יש לו על מי לסמוך. וכן כה"ח (אות ג) והאור לציון (פכ"ח אות ד) פסקו להקל. וע"י בשד"ח (מעי בהמ"צ סי' ב אות ט)].

קיבל התענית בלב

אם חל ערב התענית בשבת, אפ"י גמר בדעתו שלא לאכול עוד, כיון דאסור להראות עינוי בשבת מסתמא לא נתכוון להפסיק לשם תענית, ורשאי לאכול. [שעה"צ (סי' תקב אות ז)].

הכנות לצורך הצום

לאכול ולשתות יותר מהרגיל בסעודה שלישית

ערב צום ת"ב שחל להיות בשבת מותר לאכול ולשתות יותר מהרגיל בשאר שבתות אף שניכר הדבר שעושה כן משום התענית שלמחר. [הגרש"י זצ"ל (אשרי האיש ח"ב פל"ד אות יז) ח"ג פ"ע אות ז] ועוד. [מ"מ אין לומר בפיו שעושה כן משום התענית. [הגרש"י זצ"ל (שם) ועוד]].

קלי צום

י"א שמותר לקחת כדורי "קלי צום" ע"מ להקל על הצום שבוים ראשון. [ע"י בצ"מ (ח"י"א סי' א אות א) משום שכל שאין מרפא שום מחלה ואינו מחזק המוג ומטרתו רק לשמור שלא יחלש וכדו' מותר. וכן פסק בש"ת מחזה אלוהו (קובץ קול התורה חוברת סי' ע"ב נט) עיי"ש טעמא]. אלא שיש מצריכים לערב אותם במלא המושק המוכר מערב שבת. וי"א שאע"פ ששלשות כן עדיף, מי"מ אם לא עשה בדיעבד רשאי לקחתה. [ע"י השבט הלוי (מבית לוי ח"ג ע"ב אות יז). וע"י בגליון רס"ח]. ויש מתיירים דוקא באופן שאם לא יקח יפול למשכב בצום. [הגרש"י זצ"ל (שולחן שלמה שם הגה על ס"ק א)].

מוכרה לקחת כדורים לרפואה בשבת או בת"ב

יש אומרים שמי שמוכר לקחת כדורים לרפואה, אלא שיכול לקחתם בשבת שלפני ת"ב או בת"ב שנדחה עם קצת מים, יקח בת"ב שנדחה, ולא בשבת. [שבט הלוי (ח"י"א סי' פד)].

להביא ספר קינות לבהכ"נ מבעוד יום (כשאין משום איסור הוצאה)

ההולך לבית הכנסת מבעוד יום אין לו להביא עמו נעלי ת"ב או ספר קינות משום איסור הכנה. ואם לומד עם הספר קינות קצת ביום שרי (ויקחם בצנעה. ובתנאי שאין חשש איסור הוצאה). אבל אין לנעול נעלי בד מבעוד יום, כיון שניכר בהם שלובשם לצורך חול. [ע"י במסגרת השלחן (לחם הפנים סי' קכא)]. וכן דעת הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש ח"ב פל"ד אות יז) וח"ג פ"ע אות ז. וכן פסק השש"כ (פכ"ח אות פה). וע"י עוד בארחות שבת (פכ"ב אות קפו והנה קפה)].

ליל ת"ב שחל במוצ"ש

פשיטת בגדי שבת וחליצת הנעלים

ת"ב שחל במוצ"ש י"א שהמנהג לחלוץ הנעלים לאחר ברכו מלבד ש"ץ שחולץ קודם ברכו (אחר אמירת ברוך המבדיל וכו'). [רמ"א (סי' תקנא סעי' ב). וכת' בשלמת חיים (סי' שמו) שאע"פ שברכו ככה"נ הוא אחר צה"כ מעיקרא כך קיבלו תב"א שע"פ לענין נעילת הסנדל כל עוד שלא אמרו ברכו אינם חולצים מבחמת קדושת תופסת שבת, דלא כהגרש"י זצ"ל (שש"כ פכ"ח הגה קפט) דאם אפשר ילבש את נעלי בד בביתו מיד בצה"כ]. ורבים נוהגים לחלוץ נעלים אחר צאת השבת ולאחר מכן הולכים לבהכ"נ. ועיין בסמוך.

התחלת דיני אבילות במוצ"ש שלאחר התענית

אע"פ שאיסור אכילה מתחיל מיד לאחר השקיעה. [רמ"א (סי' תקב סעי' ז) ומ"ב (סק כד)], מ"מ אין לנהוג דין חליצת הנעלים עד שתחשך. [ח"י"א (כלל קלו אות א) ושלמת חיים (סי' שמו)]. והאור לציון (ח"ג פכ"ח אות ד) דס"ל שיש לחלוץ מיד אחר השקיעה]. וכן הדין לענין פשיטת בגדי שבת. ושיבה ע"ג קרקע. [הגר"מ זצ"ל (נד לביה"מ פ"ג אות ד) ו] ושש"כ (פס"ב אות לט והגה פח)]. ויש להורות לנהוג דינים אלו, חצי שעה לאחר שקיעת החמה ואז ילבש בגדי חול ונעלי בד. [הגרש"י זצ"ל (שש"כ פכ"ח הגה קפט והליכ"ש פט"ו אות יב)]. וע"י בשלמת חיים (סי' שמו)].

צאת הכוכבים של ר"ת

הנוהגים לענין זמן צאת השבת להחמיר כדעת ר"ת (ולא מעיקר הדין), ינהגו דיני חליצת המנעלים והחלפת הבגדים ושמר מנהגי אבילות מיד בצאת השבת כדעת הגאונים (דלא כר"ת). [הגרש"י זצ"ל (פס"ו הגה טו) וספר ת"ב שחל ביום א' (גרי"ש דבליצקי אות לט)]. וע"י במעני"ז (ח"ז סי' רנז)].

הבדלה במוצ"ש שחל ערב ת"ב

אף כשחל ת"ב במוצ"ש תקנו חז"ל להבדיל. [שו"ע (רס"י תקנא)]. וע"כ במוצ"ש זה כשרואה הנו מברך ברכת "יבורא מאורי האש", ואין מברך על הבשמים. [שו"ע (שם)].

מתי מברך על האש

יברך על האור קודם שקורין איכה, כי כתוב שם "במחשכים הושיבני". ואם שכח לברך יברך אח"כ בלילה כיון שהחיוב עדיין עליו. [מ"ב (סי' א)]. וכשמברכים על האש בבית הכנסת לכתחלה אי יברך עבור כולם, וישבו המוציא והיוצאים יד"ח בשעת הברכה. [מ"ב (סי' ר"ג), ביאור הלכה (ד"ה על), הגרש"י זצ"ל (שם פט"ו הנה כא) והשש"כ (פס"א הגה מד)].

הבדלה בתפלה

ליל ת״ב מבדיל בתפלה, ואם טעה ולא הבדיל בתפלה א״צ לחזור כיון שיבדיל על הכוס במוצאי ת״ב. (מ״ב ס״ק א). ומי״מ לא יעשה מלאכה עד שיאמרו המבדיל בין קדש לחול. ועי׳ מ״ב ס״ק ב).

הבדלה בתפלה לנשים

נשים המתפללות תמלת ערבית במוצ״ש צריכות להבדיל בתפלה. ואם לא הבדילו, לא יעשו מלאכה עד שיאמרו המבדיל בין קדש לחול. [מ״ב ס״ק ב]. ואישה שאין דרכה להתפלל מעריב, אף במוצ״ש זו אינה חייבת להתפלל (אלא תאמר ברוך המבדיל כו׳ כני״ל). [הגרשז״א זצ״ל (שם פט״ו הנה 52)].

נשים בכרכת הזר

יש מסתפקים האם נשים חייבות לברך על הנה, ועל כן עליהן להמנע מלברך, אלא תצא דד״ח על ידי אחר. [ועי׳ בבאור הלכה (סי׳ רצו על סעי׳ ח ד״ה לא)]. ויש סוברים שנשים מברכות על הנה. [אג״מ (ח״ב סי׳ מז אות ב), הגרשז״א זצ״ל (שש״כ פס״ב הנה צח) והגרשי״א זצ״ל (קצ״מ הגהות הגרח״ק זצ״ל פי״ז אות לא)]. והחוששים לדעת המחמירים, בעלה יברך על הנה בביתו ע״מ להוציאה דד״ח, ולא בבית הכנסת. [הגרשז״א זצ״ל (שם הנה כב ושש״כ פס״ב הנה צח)].

הבדלה לפטורים מהצום

עי׳ בזה להלן.

תשעה באב

ת״ב אסור באכילה, בשתיה, בסיכה, תשה״מ ובנעילת הסנדל. וכל מי שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. [שו״ע (ססי תקנד)].

זמני הצום

ת״ב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים אלא מבעוד יום, ובין השמשות אסור כיוה״כ. [שו״ע (סי׳ תקננ סעי׳ ב)], בין בכניסתו ובין ביציאתו, אלא שאין צריך להוסיף. [מ״ב ס״ק א)].

אכילה ושתיה

שיעור אכילה

שיעור אכילה בתעניות (שאם אכלו אינו נחשב מתענה), י״א שהוא ככותרת. [ביאור הלכה (סי׳ תקנד)]. וי״א שהוא כז״ית. [כן משמע לכאז מהשו״ע (רסי׳ תקסח). וכן פסק המהר״ם שיק (או״ח סי׳ רפג). וכ״כ בשבט הלוי (ח״ד סי׳ נו ד״ה ובאמת וי״ח סי׳ קצח)]. ומסתבר כדעה הראשונה. [הגרשז״א זצ״ל (שם פי״ג סוף הנה ט) דלא מסתבר שהחמירו חז״ל יותר מיוה״כ. ועי׳ בשד״ח (מעי׳ בהמ״צ סי׳ ב אות טו) שחילק מהא שהשו״ע הג״ל. ועי׳ במועדים וזמנים (ח״ה סי׳ שלג)]. מ״מ לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפי׳ משהו. [מ״ב (סי׳ תקסח ס״ק ה)].

שיעור שתיה

שיעור שתיה בתעניות (שאם שתהו אינו נחשב מתענה) הוא מלא לוגמוי. [שו״ע (סי׳ תריב סעי׳ ט) לענין יוה״כ. וכ״כ המ״ב (סי׳ תקסו ס״ק ה) לענין שאר התעניות].

טעה ואכל

מי שטעה ואכל באחד מהתעניות צריך להשלים התענית ואינו צריך להתענות יום אחר. [מ״ב (סי׳ תקמט ס״ק א). ועי׳ בכה״ח (אות ז)]. ועי׳ עוד מש״כ בהלי מצויות לתעניות – גליון רכ״ו.

דברים המותרים והאסורים לבלוע בצומות

שיירי אוכל שבין השיניים

אסור לבלוע בתענית שיירי המאכל שבין השיניים שמלפני התענית. [עי׳ בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון ק״ו]. ועי׳ עוד בבן איש חי (צו אות ח) לענין חמץ שכתי דערב פסח ינקא שניו בחתיכת עץ דקה שלא ישאר חמץ דבוק שם, ועי׳ עוד בחקר הלכה (ח״ב אות ח ס״ק כו) ובשכיל בעדי (ח״ה או״ח סי׳ ט)].

בליעת רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין כוונתו כלל לשתיה. אבל אם כוונתו לשתיה אסור. [מ״ב (סי׳ תקסז ס״ק יג)]. ומי״מ כל זה ברוק שגלגל בפיו, מיהו כל זמן שאינו מגלגלו בפיו מותר בכל גוונא. [הגרשי״א זצ״ל (הל׳ ומנהגי בהמ״צ פ״ב אות כ בהגה)]. וי״א שאין איסור כלל לבלוע רוק אפי׳ ביוח״כ. [חזו״א (דינים והנהגות פ״כ אות ט). ועי׳ בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ״ח].

רחיצת הפה

אין לרחוץ הפה בתענית, ובמקום צער גדול יש להתיר אפי׳ בת״ב, (אבל לא ביוה״כ), ויזהר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבוא לידי בליעה. [שו״ע (סי׳ תקסז סעי׳ א) ומ״ב (ס״ק יא)]. ומותר לשטוף הפה ב״מי פה״ שאינם ראויים לשתיה, אך לא ישטוף את פיו אחי״ז במים רגילים (אולם ביוה״כ אסור לשטוף במי פה). [הגרשי״א זצ״ל (אשרי האיש פס״ו אות ט). ועי׳ במנח״ל (ח״ד סי׳ טט)].

אסור לטעום תבשיל

אסור לטעום תבשיל בת״ב אפי׳ פולטו. [שו״ע (רסי׳ תקסז)]. (ולענין שאר הצומות, עי׳ בגליון רכ״ו).

בירך על מאכל וזכר שהיום תענית

אם טעה ובירך על מאכל וזכר שהיום תענית לא יטעמנו (ויאמר בשכמל״ו). [שבט הלוי (ח״א סי׳ רה, סי׳ רי וח״ה סי׳ כד. ועי׳ מש״כ בזה בסי׳ בשמעתא עמיקתא גליון כ״א)].

עישוץ

י״א שאסור לעשן אפי׳ בת״ב. ויש מקילין. וע״כ מי שדחוק לו שמורגל בו ביותר יש להקל אחר חצות בצנעא בתוך ביתו. [מ״ב (סי׳ תקנה ס״ק ח) והגרשז״א זצ״ל (שם הנה 21)]. ומי״מ יש להיזהר מעישון בכל ימות השנה. [אג״מ (יו״ד ח״ב סי׳ מט)].

נטיילת תרופות וגלולות

חולה שאין בו סכנה

חולה שאין בו סכנה (וחולה קצת בת״ב דחוי), כיון שאינו חייב להתענות (כמבואר להלן) רשאי לקחת תרופות כדרכו.

הסובל מכאב ראש

הסובל מכאב ראש במשך הצום רשאי לבלוע משכחי כאבים להוריד הכאב. ועי׳ לקמן לענין אופן הבליעה. [הגרשי״א זצ״ל (אשרי האיש פס״ו אות ט) ועי׳ לקמן. ואם נחלש כל גופו בכלל חולה שאב״ס הוא ורשאי לקחת תרופות, עי׳ בשו״ע בסי׳ שכ״ח, וכ״כ בשש״כ (פלי׳ אות א)].

לקיחת כדורים להמשך טיפול וכדו'

מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב בצומות, כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. [הלכות קטנות (ח״ב סי׳ צו) הובא בבאר היטב (סי׳ תקסז אות 2) אפי׳ אינו חולה כלל. ועי׳ בשבט הלוי (ח״י סי׳ פא). ועי׳ בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון קנ״ה. ועי׳ בכה״ח (סי׳ תקנד אות לד) ובצ״א (ח״י סי׳ כה פכ״ב)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחיך

היתר הנוכר לענין לקיחת תרופות וגלולות למי שאינו חולה, הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. [כן מבואר בהלכות קטנות הנ״ל ודעימיה ובכה״ח (סי׳ תקנד אות לד)]. ואם יש להם טעם ערב יכול לערב בהם דבר מר (באופן שאינו פוגם יעילות התרופה) ולבלוע, ואם לוקח גלולה שטעמה ערב יעטפנה בנייר דק. [הגרשז״א זצ״ל (שם פי״ג הנה ח)]. וכמו כן ניתן להמיס התרופה בקצת מים (אם אינו פוגם יעילות התרופה) ולבלוע, כי באופן זה אין המיס ראויים לשתיה.

לקיחת גלולות ותרופות לאכול בתענית, אסור לו

מי שאינו בכלל חולה הרשאי לאכול בתענית, אסור לו לבלוע תרופות על ידי משקה, ועל כן יש לו לבלעם לבדם או על ידי בליעת רוק. [אא״כ היא תרופה שלא ניתן לקחתה על קיבה ריקה או שאסור לקחתה ללא אמצעות משקה]. אם אינו יכול לבלוע ללא מים, מותר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מר עד שאין בהן הנאה לחיך לו ולרוב בני אדם, כגון תה חזק (ללא סוכר). [הגרשז״א זצ״ל (יוה״כ פי״ה אות ח ובהנה), הגרשי״א זצ״ל (אשרי האיש ח״ג פכ״ג אות כג) והאור לציון (שם) לענין חולה שאב״ס ביוה״כ. וה״ה בני״ד אפי׳ למי שאינו חולה, עי׳ בהלכות קטנות הנ״ל. וכן פסק הגרח״ק זצ״ל (קרא עלי מועד הגהות הגרח״ק אות ג). ובתשובות והנהגות (ח״ג ססי קנז) כת׳ שאם מעטער הרבה ללא התרופה ואין יבדו לקחתה באופן הנ״ל יכול לבלוע עם קצת מים. ודעת הגרשז״א זצ״ל (שם פט״ו אות ג) להקל אף בלא צער אם לוקח תרופות לריפוי חולי. ועי׳ בשמעתא עמיקתא גליון קנ״ח].

הפטורים מהתענית בת״ב שנדחה חולה קצת

חולה שאין בו סכנה פטור מלצום בת״ב. [שו״ע (סי׳ תקנד). ועי׳ בזה לעיל], ובת״ב שנדחה ליום ראשון אפי׳ מי שחולה קצת (כגון שמחמת הצום עלול להיות חולה גמור) אינו צריך לצום. [ביאור הלכה (סי׳ תקנט ד״ה ואינו משלים). ומש״כ כגון כו׳, כן מבואר בשבות יעקב (ח״ג סי׳ לו) שהוא מקור הבה״ל].

מעוברות ומניקות

ת״ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון מעוברות שיש להם מיחוש קצת אינן חייבות לצום. [רע״א (סי׳ תקנט סעי׳ ט), בה״ל (סי׳ תקנט ד״ה ואינו משלים) וכה״ח (שם) ע״פ השבות יעקב (ח״ג סי׳ לו). ועי׳ בסמוך. ועי׳ עוד באור לציון (ח״ג פכ״ט אות ג) שפסק דאין להקל להן, אולם אין דבריו מוכרחים, עיי״ש]. וכן הדין במניקות. [הגרשז״א זצ״ל (בהי״מ פט״ו הנה ג-ד) והתורת היולדת (פמ״ח אות ד). ומש״כ השבות יעקב מעוברות הוא לאו דוקא דבעלמא דין מניקות שווה לדין מעוברות כמבואר בשו״ע סי׳ תקי״ג ותקנ״ד]. וי״א שנשים שלנו נחשבות כבעלי מיחוש קצת וא״צ לצום. וכן עיקר. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש יוה״כ סי׳ אות א וביה״מ פט״ו הנה ג- ד). וכן מבואר בדמשק אליעזר (עמי׳ רמח) בשם תשובה מאהבה (ח״ב סי׳ תקג). ועי׳ בשמעתא עמיקתא גליונות קי״ו ורכ״ו].

לצום עז הבוקר

מעוברות ומניקות אע״פ שפטורות מהתענית כני״ל, אם יכולות יצומו עד הבוקר. [הגרשז״א זצ״ל (שם)]. והנה השבות יעקב הנ״ל למד דאינן צריכין להשלים כי מצינו בסי׳ תקנ״ט סעי׳ ט׳ דאפי׳ משום כבוד המילה הקילו לאכול בת״ב נדחה ואי״כ כ״ש במקום חשש חולי. אלא דלפ״ז יש לדון דחייבות לצום עד מנחה כמבואר לענין מילה. אולם מוכח מהמ״ב הנ״ל שפטר יולדות תוך ל׳ כהשבות יעקב והביא שם בשם האי״ר דאפי׳ הכי התענו איזה שעות, אךן אם גם זה קשה לה לא התענה כלל. ומבואר להדיא דליכא חובה כלל להתענות עד זמן מנחה. וי״ל שפטור מחשש חולי עדיף ממילה. ועי׳ מש״כ בשמעתא עמיקתא גליון קי״ח].

קטן שהגדיל בת״ב שנדחה

קטן שהגדיל בת״ב שנדחה, י״א שפטור מהתענית. [אבני״ז (סי׳ תכז), מהרש״ם (ח״ג סי׳ רכו) והגרשז״א זצ״ל (שלמי שמחה עמי׳ תרכ-ח)]. וי״א שחייב להתענות. [דברי מלכ״אל (ח״ד סי׳ קל), התעוררות תשובה (ח״א סי׳ קמו) ושבט הלוי (ח״ד סי׳ עב)]. ואין להקל אלא אם כן הוא כחוש וחלש. [הגרשי״א זצ״ל (הל׳ בהמ״צ ות״ב - קארפ עמי׳ קפו הנה 9)]. ועי׳ עוד בענין קטנים בצומות בגליון שי״ב.

בעלי ברית

ת״ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעלי ברית מתפללים מנחה בעוד היום גדול, ואינם משלימים תעניתם לפי שיו״ט שלהם הוא. [שו״ע (סי׳ תקנט סעי׳ ט). ועי׳ בהליכ״ש (ת״ב פט״ו הנה ט) מה שפירש בטעם הדבר שמתענים עד חצות]. והיינו מנחה גדולה אחר חצות היום ומותר אחי״כ לאכול אך צריך להבדיל על הכוס קודם שיאכל. [מ״ב (ס״ק לא)]. ומי״מ אף שמותרים לאכול לא יעשו ביום סעודה גדולה כמו שעושין בשאר הימים אילו לא היה בת״ב. נמ״ב (ס״ק לא)]. מ״מ מותר להם לאכול רק אחרי הברית. [שער״ת (סי׳ תקנט סוף אות טו). ודעת הגרשי״א זצ״ל (אשרי האיש פס״ו אות לב) שכן המנהג]. ויש מקומות שנוהגים להחמיר בזה ואין אוכלין בתענית אלא עושין הסעודה בלילה. [נרדוה״ש (אות ט)]. וכל אחד ינהג כמנהג מקומו.

מי נחשב בעל ברית

אבי הבן ואמו, המוהל והסנדק נחשבים בעלי ברית, אבל לא המכניס והמוציא וכ״ש שאר הקרואים. [מ״ב (ס״ק לו). ועי׳ בשו״ת התעוררות תשובה (ח״ג סי׳ ג) שאף אם המוהל מקבל מעות אם עיקר כונתו לשם מצוה נחשב בעל ברית. ועי׳ עוד בנהר מצרים (הל׳ מילה אות ב)].

ברית מילה שאינו בזמנו

י״א שברית מילה שנדחה אין דינו כברית בזמנו וע״כ בעלי הברית צריכים להשלים תעניתם. [פרי הארץ (ח״ב או״ח סי׳ ח) הובא בא״א (שם) ובברכ״י (שם אות ה). וכן נראה דעת השער״ת (שם אות טו וסי׳ תקנא אות לב) וכן פסק הכה״ח (אות טט)]. וי״א שדינו כברית בזמנו הנ״ל. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש פט״ו הנה כד והנה 60 ושש״כ פס״ב הנה קטז) ע״פ המ״ב דלהלן שהחמיר רק לענין פדיון שלא בזמנו].

רחיצה

בעל ברית רשאי להתרחץ לכבוד המצוה. [שו״ע (שם). וכתב בשער״ת (אות טו) שהוא כדי שיכנס למצוה בהידור]. ומותר לעשות לו כן גם קודם חצות. [שער״ת (שם) ושבט הלוי (ח״ו סי׳ עז אות א)].

נעילת הסנדל

בעל ברית מותר לו נעילת הסנדל. [שבט הלוי (שם) והיינו טעמא שאם התרנו אכילה החמורה מכ״ש אלו. ובטהרת השלחן מסתפק בזה].

פדיון הבן

אם חל פדיון הבן בת״ב שנדחה כיון שאצל האב והכהן נקרא יו״ט א״צ להשלים התענית. ומי״מ אינו מותר לעשות סעודה גדולה וכמו כן אין הקרואים רשאים לאכול שאין מצות הסעודה דוחה התענית. ודוקא כשחל פדיון הבן בזמנו שחל יום ל״א שלו בו ביום, אבל שלא בזמנו (אפי׳ יהיה יום ל״א בשבת), צריכין להשלים. [מ״ב (סי׳ תקנט ס״ק לח)]. ויש מקומות שנוהגים להחמיר בזה ואין פודים אותו עד הלילה או פודים אותו ביום ועושין הסעודה בלילה (ועדיף לעשות הכל בלילה כדי שהכהן יברך על הכוס). [נרדוה״ש (שם אות ט ויו״ד סי׳ שה אות מה)]. וכן המנהג הפשוט. [הגרשי״א זצ״ל (שם פט״ו אות טו), ודעתו שכן הדין אף אם כבר הגיע זמן פדיונו בשבת].

דינים מיוחדים לפטורים מהתענית

חולה שיכול לצום עד הצות

חולה שרשאי לאכול אין חיוב עליו להתענות כלל, בדמקום חולי לא גזרו רבנן. [נבמיז"א ס"י תקמז]. ואף אם הוא חולה קצת שפטור מלצום בת"ב נדחה אינו צריך להתענות. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש ת"ב פט"ז אות ד והגה ט). וכן פסק הגרש"א זצ"ל (הלו ומנהגי בהמ"צ פי"ז הגה 18) במקום שיש קושי לעשות כן.] ומי"א אם יכולים להתענות איזה שעות (והדבר אינו גורם נזק כלל), עשו כן, אכן אם גם זה קשה להם לא יתענו כלל. [גית הלל (וי"ד סי' רסה סעי' ד) הביאו השע"ת (סי' ז) ומ"ב (סי' יד) לענין חמה ל'ך. וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (שם הגה ד) לענין מעוברות ומניקות]. ומ"מ מאכל שלא יאכלו להתענג במהרה ובמשנה, אלא כדי הצורך בלבד. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ה)].

יכול לצום כמה שעות – לצום ביום או בלילה

י"א דיולדת או חולה שאינו יכול להתענות כל הלילה וכל היום, אך מקצת הלילה או היום יכולים להתענות (ע"י בזה לעיל), עדיף שיתענה ביום ולא בלילה. [נתירות שמשון (סי' תקנב)].
ולש חולקים שיש להתענות בלילה שעדיין לא נקרא חולה לענין זה כיון דאין לו צורך כלל לאכול ולכשון השו"ע "חולה שצריך לאכול כו"ו". וכן עיקר. [הגרש"א זצ"ל (הלכות ומנהגי בהמ"צ פי' זל כמ' 21). וכן משמעות סתימת הפוסקים הי"ח].

לאכול פחות פחות מכשיעור (ואכילה כשדי לו בשתיה)

י"א שחולה שאב"ס א"צ לאכול ולשתות בשיעורים בת"ב. [כן מוכח מהרע"א (קי' סי' כד)]. וי"א דלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו ואם די לו בשתיה לא יאכל, לא יאכל ולא ישתה יותר ממה שצריך. [הת"ס (סי' קנז)]. ואי סגי ליה באכילה או שתיה פחות פחות מכשיעור, אסור לו לאכול יותר. [מהר"ש שיק (סי' רפט) אף אליבא דהח"ס. מיהו בתשובה שלאחר מכן (סי' רצ) סתר דברי עצמו דפחות פחות מכשיעור א"צ. וע"י במהרי"ל דסק"ן (ק"א סי' ה אות ע"ח) ובתשובות והנהגות (חי' סי' רסא)]. והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר מסתימת הפוסקים. וכן דעת הערוה"ש (סי' תקנד אות ז), השבט הלוי (חי' סי' נו ד"ה זה), החזו"א (תורת היוולדת פמ"ח הגה ט) והגרש"א זצ"ל (קע"מי עמ' עז). וע"י בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ב].

בריא שהותר לו לאכול למנוע חולי

בריא שרשאי לאכול בת"ב ע"מ למנוע חולי, י"א שחייב לאכול פחות פחות מכשיעור. [הגרש"א זצ"ל (מנהגי בהמ"צ אפר פ"ז הגה 16) אליבא דהביאור הלכה (סי' תקנד)]. וי"א שאף בכה"ג א"צ שיעורים. [שבט הלוי (חי' סי' נו ד"ה זה וחי"ס סי' קלא אות ג), ע"י"ש אך שביאר דברי הביאור הלכה. ולכאורה הכי מסתבר שאם היה חובה לעשות כן היה כותב זאת להדיא במ"ב, ועיין]. ובת"ב דחוי א"צ להחמיר. [כיון דקיל טפי. וכן משמעות הפוסקים].

נטילת ידים לאוכל פת

חולה שאוכל פת בת"ב נוטל ידיו כרגיל (כל ידיו). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז אות ה)].

אמירת נחם בכרכת המזון

מי שאכל בת"ב, י"א שיאמר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים. ואם לא אמרו אינו חוזר. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ה)]. וי"א שאין לאומרו כלל. [כן הביא המ"ב (סי"ק ה)]. ולמעשה יש לאומרו. [הגרשז"א זצ"ל (אוצר הברית פ"א סי' ה הגה ז). והאור לציון (חי' פכ"ט אות ז) כתב שמי שאומרו יש לו על מה לסמוך]. אולם קטנים א"צ לאומרו. [הגרשז"א זצ"ל (פט"ז הגה 16)].

דיני הברלה לפטורים מהתענית

חובת הברלה (בצום החל במוצ"ש)

חולים הפטורים מהתענית מבדילים במוצ"ש לפני אכילתם. [שע"ת (סי' תקנז) בשם הברכ"י. וכן פסקו הכה"ח (סי' תקנז אות ט), השבט הלוי (חי' סי' עז אותיות א וז) והגרש"א זצ"ל (במקשי' תורה אב – תשינ"ג). ואף נשים שאינן צמות עליהן להבדיל קודם. [הגרש"א זצ"ל (מנהגי בהמ"צ – אפר פ"ח הגה 20-19). וע"י משי"כ בזה המנחי"מ (חי' סי' נא) והשש"כ (פס"ב אותיות מו-מח)]. ואע"פ שפנהר"ג בשאר מוצ"ש שהנשים יתענות מכוס של הברלה בכה"י אין עליה לחוש לזה. שברכה כשמבדילה על חמר מדינה. [ע"י במ"א (סי' רצו ס"ק ד) בשם השל"ח. וע"י בבגדי ישע (סי' רצו ס"ק ד)]. ומ"מ ע"י להלך שעדיף שבעלה או אחר יוציאנה יד"ח.

קטנים בחובת הברלה

קטנים אע"פ שפטורים מהתענית, אין צריכים להבדיל. [בעל הקהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ב), הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה יג) והגרש"א זצ"ל (הלי' בהמ"צ – אפר עמ' קצב אות יג הגה 21). וע"י בישא יוסף (חי' עמ' ק). ובשמעתא עמיקתא גליון – רע"ג].

להבדיל על יין בשבת מפלג מנחה

המותרים לאכול אין עליהן להבדיל על יין בשבת מבעוד יום ע"מ להנמע משתית יין במוצ"ש, אלא יבדילו במוצ"ש כרגיל. [שבט הלוי (חי"ט רס"י קלג)].

הצריך רק לשתות מים

הצריך רק לשתות מים א"צ להבדיל. [ע"י שו"ע (סי' רצט סעי' א). וכן פסק השבט הלוי (חי"ח סס"י קכט)]. וע"י לעיל לענין הצריך לשתות בלבד אם רשאי אף לאכול בצום.

חולה שמתענה כמה שעות

אם אין החולה צריך לאכול מיד, אלא מתענה כמה שעות, ימתין עד זמן האכילה ויבדיל לפני אכילתו. [כה"ח (סי' תקנז אות ט) והגרש"א זצ"ל (אשרי האיש)].

על מה מבדילים

המבדיל יבדיל לכתחלה על מיץ ענבים. ואם אין בידו יבדיל על יין, ומ"מ באופן זה [בין אם מבדיל על היין בין אם מבדיל על מיץ ענבים] עדיף שיתן לשתות מהכוס לקטן שהגיע לחינוך ברכה (ברכת הנחנין אע"פ שאינו בכלל חינוך הבדלה) ולא הגיע לחינוך על החורבן, ואם לאו ישתה בעצמו רק כמלא לוגמיו. ואם אין לו לא מיץ ענבים ולא יין, יבדיל על חמר מדינה. [כן יש לנהוג לצאת לכו"ע, כי י"א שאין היום חמר מדינה, וע"כ לדעתם עדיף להבדיל על מיץ ענבים. ואם אין לו יבדיל על יין ולכתחלה יתן לתינוק. ואם אין לו יין יסמוך על הפוסקים דמהני להבדיל על חמר מדינה. וע"י בזה בכה"ח (סי' תקנז אות ט), הליכ"ש (פט"ז אות ו והגה טו), בשבות יצחק (פסח עמ' קלב) ובשבט הלוי (חי' סי' עז). וע"י עוד בכה"ח (שם) שבמקום שמבדיל על יין עדיף לתת לתינוק. וכן דעת הגרש"א זצ"ל (פע"ב אות ה) והגרני"ק זצ"ל (קע"מי פי"ז הגה יט). וע"י עוד בשמעתא עמיקתא גליון רע"ג. ולענין מה נחשב חמר מדינה ע"י בשי"כ (פ"ח הגה יח) בשם הגרשז"א זצ"ל ובמבית לוי (בהמ"צ) בשם בעל השבט הלוי].

נוסח ההברלה

החייבים להבדיל פותחים בברכת הכוס ואין אומרים הנה א-ל ישועתי. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה יד). וע"י בפתי"ש (וי"ד סי' שעו ס"ק ב) ובדברי מלכיאל (חי' סי' טז)].

מתו מבורך על הנר

חולה החייב להבדיל במשך הלילה יברך על הנר בשעת ההבדלה על הכוס ולא לפני קריאת מגילת איכה. [ספר ת"ב שחל בשבת (עמ' קא)].

ברכת הנר לאישה המבדילה

אשה המבדילה לעצמה, אף לדעת הסוברים שיכולה לברך על האש (ע"י לעיל), מ"מ לא תברך ברכת מאורי האש אחר ברכת היין משום שיש לחוש להפסק בברכת היין (משום שיש סוברים שאין אשה מברכת על האש). [הגרשז"א זצ"ל (שם פט"ז אות ח)].

שיעור שתיית הכוס

באופן שמבדיל על היין (עיין לעיל), ישתה רק כמלא לוגמיו בלבד ולא רביעית (ולא יברך על הכוס ברכה אחרונה). [ע"י בששי"כ (פס"ב הגה קיד) שמוספק אם עדיף לשתות רביעית להתחייב בברכה אחרונה לכ"ו"ע או רק כמלא לוגמיו. והכרעת הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פע"ב אות ג) שישתה רק כמלא לוגמיו].

מתענה, להוציא חולה ידי"ח

אם אין החולה יכול להבדיל בעצמו יכול אדם שמתענה להוציאו ידי"ח והחולה ישתה הכוס. [שבט הלוי (חי"ח סי' קכט) וצ"י"א (חי"ד סי' מד)]. אבל אם החולה יכול להבדיל בעצמו עדיף שיברך בעצמו. [ע"י במ"ב (סי' רצט ס"יק כא). וע"י בשמעתא עמקתא גליונות קצ"יש רע"ג]. **אמנם אם אשה צריכה לאכול**, עדיף שתצא ידי"ח אפי' ע"י מי שמתענה, והיא תשתה. [נהכי עדיף טפי כי חובת האשה בהבדלה תליה במח'. וכך הורה הרבה פעמים הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה 38). וכן מבואר בשבט הלוי (חי"ח סי' קכט). וכן נקטו המשנה הלכות (חי"ז סי' לט) והששי"כ (פס"ב אות מח). וע"י עוד בגליון רע"ג].

אינו מתענה, להוציא בני ביתו ידי"ח

חולה שאינו מתענה, כיון שחייב להבדיל יכול להוציא את המתענים ידי חובתם. [כן מצד הברכ"י (סי' תקנז אות ד) הובא בשע"ת (שם) ובש"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות ה). וכן פסק הכה"ח (שם אות ט). ומ"מ אין הידור לחפש אחר זה ע"מ לקיים הבדלה בזמן. [הגרש"א זצ"ל (שם אות ז)].

שאר עינוים רחיצה

רחיצה אסורה בת"ב, אפי' בצונן, ואפי' חלק מגופו בלבד. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ז)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו (או שאר מקומות בגוף) מלוכלכות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' ט) ומ"ב (סי"ק ט)]. ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך. [שו"ע (שם)].

לא נאסר אלא רחיצה של תענוג ועל כן נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף דממילא רוחצות גם ידיהן מותר. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' ט) ומ"ב (סי"ק יט)].

רחיצה בקצת מים

לאחר שניגב ידיו ועדיין עליהן יש לחות קצת, רשאי להעביר ידיו על עיניו, לנקות לפלוף שעליהן או על פניו, ידיו ורגליו, כיון שאין הלחות טופח ע"מ להטפוח. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' יא) ומ"ב (סי"ק כב)]. ואם דרכו לרחוץ עיניו במים כשיש עליהן לפלוף, רוחצם ואינו חושש, דהוה ליה כטיט וכצואה שרוחץ כדרכו. [שו"ע (שם)].

מנבת רטובה

מותר לשרות מפה במים בערב ת"ב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת עד שאין בה טופח ע"מ להטפוח, אבל בלא"ה אסור, ומקנח בה פניו ידיו ורגליו, אפי' אינו עושה רק לתענוג, שרי, כיון שהיא נגובה. [שו"ע (סעי' יד) ומ"ב (סי"ק טז)].

רחיצת הפנים

מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים, רשאי לקנח, אבל שאר כל אדם אסור. [מ"ב (סי"ק כב)].

מצטער מהזיעה וריח נודף ממנו

יש מי שאומר שאף המצטער בזיעה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ עצמו (שהרי יכול להשאיר בביתו). [אור לציון (פכ"ז הגה ח)].

רחיצה לצורך פרנסתו

ההולך לשמור פירותיו, עובר במים עד צוארו ואינו חושש, אבל בחזרה, אסור. [שו"ע (סעי' ג)]. והתירו בזה מפני הפסד ממוון וע"כ בחזרה שאין בו משום הפסד אסור. [מ"ב (סי"ק כח)].

כא מן הדרך (רחיצה לצורך רפואה)

הבא מן הדרך ורגליו כחות, ומותרת לרחוץ במים. [שו"ע (סעי' ד)]. שאין זו רחיצה מחמת תענוג אלא לרפואה לחזקם. [מ"ב (סי"ק כז)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה כל ל' יום מותר לרחוץ פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (סי"ק כט)].

בעלי ברית

ת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ. [שו"ע (סי' תקנז סעי' ט)]. והיינו מנחה גדולה אחר חצות היום. [מ"ב (סי"ק לז)]. ועיין לעיל בפטורים מהצום, מי בכלל בעל ברית.

רחיצה לצורך מצוה

אשה הצריכה לעשות הפס"ט אין לה לרחוץ כל גופה ללבישת לבנים אלא תרחץ פניה של מטה לבד. [נעשה"צ (סי' תקנא אות לה)].

טבילת מצוה

אישה אינה טובלת בליל ת"ב. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' ח). וכתב המ"ב (סי"ק יח) שתרחוץ ותחוף ע"י"ב ולמוצאי ת"ב חופפת מעט קודם הטבילה דבעינן סמוך לחפיפה טבילה. והמנהג שחופפת מוצאי ת"ב, אם לא בשעת הדחק, ע"י בסד"י (סי' קצו ס"יק יא) ובשיעורי שבת הלוי (שם אות ב). וע"י משי"כ בזה בשמעתא עמיקתא - גליון רכ"ח. ובמקום דוחק גדול י"א שמותר לחוף בת"ב ביום ולטבול בערב כיון דאינה רחיצה של תענוג. וישאל שאלת חכם. ע"י בשו"ת זכרון יהודה (ח"א סי' קעז) והביאו בשיעורי שבת הלוי (סי' קצו אות ב ד"ה בשו"ת)].

לרחוץ הקטנים

ילדים שיש צורך לרחצם מותר לרחצם ואף שממילא הגדול רוחץ ידיו. [שהרי קטנים אינם בכלל איסור רחיצה ואף בתשעת ימים שנהוג להחמיר היינו ברחיצה של תענוג כמ"ש בשמעתא עמיקתא הכל' בין המצרים ב' - גליון שצ"ז, ע"י"ש. וע"י"ש אף שממילא הגדול רוחץ ידיו הוא ממה שמבואר לעיל לענין רחיצת בשר].

נטילת ידים

נטילת ידים שהרית

נוטל אדם ידיו שחרית. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' ז)]. כיון שרוח רעה השורה על הידים דהוי"ל מלוכלך בטיט ובצואה דמותר. אלא דיש שמפקקים בזה וס"ל שאי"א לברך על נטילת ידים זו שאין עליה שם רחיצה, וע"כ יעשה צרכיו ויטול ידיו ואז יברך ענט"י משום תפלה. [מ"ב (סי"ק כא). וע"י בכה"ח (אות ה) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומ"מ א"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו. [החזו"א (דנינים והנהגות וארחות רבנו)].

הנהגה ליטול ד"י פעמים

הנהגה ליטול ד"י פעם בברך רשאי לנהוג כן אף בת"ב. [כה"ח (אות ח)].

אם הטיל מים או עשה צרכיו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ללגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכו"ע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו).

[ע"י בשו"ת (סי' תריג סעי' ג), מ"ב (סי"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). וע"י בבאור הלכה (סי' תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין יוה"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שו"מ דדעת הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות ז) להחמיר בוח].

הנוהג ליטול גי'פ לאחה עשיית צרכיו

הנוהג ליטול ידיו גי'פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בת"ב עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי' תריג אות ה) והגרשו"א זצ"ל (שם אות א)].
נגע בנעלי גומי וכדו'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרישי"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מ"ב (סי"ק כא)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות ח)].

סיכה

ת"ב אסור אף בסיכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי א)]. ואסור לסוך אפי' אבר אחד. [מ"ב (סי"ק כט)]. וסיכה הוא דבבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או בחלב בבורית וכח"ל. [מ"ב (סי"ק כח)]. וכן מריחת קרמים בכלל איסור סיכה. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות ט)].

צורך ריפוי וכדו'

סיכה אינה אסורה אלא כשהיא לתענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו. [שו"ע (סעי' טו)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה, כל ל' יום מותרת לסוך פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (סי"ק כט)].

סיכת דאדורנט

מותר לסוך דאדורנט במקומות הזיעה ולהשתמש בבושם העשוי להעביר ריח, אם יש צורך לגור בדבר. [הגרשו"א זצ"ל (הלכישו"פ פ"ד סוף הגה 56)].

איפור

אסור לאישה להתאפר בת"ב. [בעל האג"מ (נטעי גבריאל ביהמ"צ ח"ב פע"ג אות ח), וטעמו משום שיש בזה משום סיכה. ועיי' בשו"ע (יו"ד סי' שפא סעי' ו) שאיפור אסור עכ"פ בז' ימי אבלות].

תכשיטים

מדכאי מותר לאשה ללבוש תכשיטים המיוחדים לחול (אבל לא של שבת וימי שמחה). אלא שהמנהג הפשוט שלא להתקשט. [נצי בשעה"צ (סי' תקנד אות מד). ועיי' עוד בא"א מבוטשאטש (רסי' תקנא). וכי"כ בנטעי גבריאל (ח"ב פע"ג אות ח)]. ומי"מ הטבעת שדרכה לילך בה תדיר אין בו מנהג להחמיר. [נטעי גבריאל (שם)].

נעילת הסנדל

ת"ב אסור אף בנעילת הסנדל. [שו"ע (סי' תקנד סעי א)].

נעלי גומי וכדו'

איסור נעילת הסנדל, הוא בשל עור דאי לא כן לא נקרא נעל, ועל כן אם הוא של בגד או של עץ או של שעם (פ"י קליפי עץ) וגומי, מותר. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (סי"ק ל)].

נעל מצויר בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה, אסור. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (סי"ק ל)]. ואף הדשולים הם ג"כ של עץ מי"מ אסור. והי"ה אם השולים הם של עור אסור. [מ"ב (סי"ק לא)]. ומי"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות יב)].

נעלי גומי נוחים

מנעלים שאינם של עור, אם הם נוחים ביותר, יש מקום להחמיר שלא לילך בהם. [עיי' בשע"ת (סי' תקנד סי"ק יא). וכן פסקו הגרשו"א זצ"ל (שם אות ד) ובעל השבט הלוי (מבית לוי ח"י"ג עמ' מא)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות יב)].

מדרסים מצופים עור

אין להשתמש בת"ב במדרסים ממתכת וכדו' המצופים בעור. [הגרשי"א זצ"ל (שם אות יב)].

יוצא לדרך

היוצא לדרך מותר לו בנעילת הסנדל, וכשיגיע לעיר יחלצנו. [שו"ע (סעי' יז) ומ"ב (סי"ק לא)]. וכל זה כשהולך ברגליו למרחקים. והתירו משום שהוא טורח גדול לילך יחף דרך רחוק (וטוב שיתן קצת עפר במנעלים), אבל כשהולך למקום קרוב (ואין בדרך טיט וכדו') או שהולך בכלי תחבורה וכדו' אסור. [מ"ב (סי"ק לד)].

נמצא בעיר של גוים

המתגורר בין העכו"ם ויוצא לרחוב שלהם, י"א שיכול לנועל נעלים, שאם ילך יחף ילעגו עליו. והמיקל לא מוחין בידו. [רמ"א (סעי' יז) ומ"ב (סי"ק לד וסי"ק לו)]. אמנם בזמנינו אין להקל כי שכיה נעלים מגומי וכדו', שאין משום חשש לעג, והכל לפי הענין.

חובת הינוך

מעיקר הדין אין חובה לחנך הקטנים בנעילת הסנדל בת"ב. [חכ"א (ככל קנב אות יז) משום שהוא דבר שיש בו צער. והביאו הדברי יציב (או"ח ח"ב סי' רלו)]. ומי"מ בזמנינו ששכיח נעלי גומי נוחים ראוי לתכנס. [הגרני"ק זצ"ל (נד' לכהמ"א). ועיי' בארחת רבנו (ח"ב עמ' קמ) שכן נהגו בבית הגרנייק זצ"ל. וכן דעת הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות יד). ומי"מ י"ל דליכא חיוב כי מעיקרא לא גזרו רבנן, עיי' בחכ"א (שם)].

שאלת שלום – טיול

שאלת שלום

שאלת שלום לחבירו אסורה בת"ב. [שו"ע (שם סעי' ב)]. וכן "בוקר טוב" אסור. [מ"ב (סי"ק מא)]. והי"ה שאלת "מה שלומך" או "איך אתה מרגישי" ששואל אדם לחברו משום דרך ארץ, אסור. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 30)]. והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש. [שו"ע (סעי' ג)]. וטוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלום ולא יהיה באיבה עבור זה עליו. [מ"ב (סי"ק מב)].

ברכת מזל טוב

מברכים ברכת מזל טוב בת"ב. [הגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו הגה 30). וכן הוא בנשר החיים (פכ"א אות ז סי"ק ז)]. ואף בלחיצת היד שרי. [הגרשי"א זצ"ל (ישא יוסף ח"א סי' קיז)].

נתינת מתנה

אסור לשלוח מתנה לחברו בת"ב. [מ"ב (סי' תקנד סי"ק מא)]. אבל כ"ז לאדם שאינו נצרך, אבל לעני ובפרט כשהוא ת"ח מצוה יש בדבר, כ"ש אם שולח מעות להוצאת בני ביתו, ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בת"ב. [כה"ח (אות צא)].

טיול

לא ילך ויטייל בשוק בת"ב, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כא)]. ומי"מ נראה שמותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

תלמוד תורה

לימוד האסור והמותר בת"ב

בת"ב אסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים ט, ט), אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שברמיה. [שו"ע (סי' תקנד סעי א)]. ועיי' ברדב"ז (ח"ג סי' תקנט) שביאר דאע"ג דת"ת הויא מצוה מה"ת ואבלות היא מדרבנן, מי"מ ניתן לחז"ל לעקור דבר מה"ת בשב ואל תעשה]. ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. [שו"ע (שם)]. וכן מותר ללמוד הלכות אבלות. [קשו"ע (סי' רי אות א)]. והלכות תשעה באב. [לקט יושר. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 36)].

תינוקות של בית רבן

תינוקות של בית רבן בטלין מת"ת. [שו"ע (שם)].

נשים

נראה שנשים אינן בכלל איסור למוד תורה בת"ב. כגי איסור זה הוא משום שתי"ת משמח הלב דכתיב משמחי לב. וכבר כתב השאג"א (סי' סט) הדני מילי (שהתורה משמחת) לאנשים שחיבין בתי"ת הוא דשמחה לאיש במענה פיו של ת"ת, דיש לו שמחה במה שעוסק בתורה ומקיים מצות המקום במצוה החביבה ושקילה לפני המקום כנגד כל המצות, אבל נשים שאינן חייבות בתי"ת אין להן בהן משום שמחה כלל, עיי"כ. ושוב העירוני שבשו"ת עמק התשובה (ח"א סס"י קסג) כתי' מדלילה לענין אישה אבלה שאין לחלק בין אנשים לנשים כי תי"ת משמחי לב הן. והביאו ברבבות אפרים (ח"ב סי' קנח אות יד) לענין ת"ב. ולפי דברינו אין דבריהם מורכחים. ועיי' משי"כ גליון מ"ד לענין האם מותר ללמד נשים תורה].

שאר חכמות וקריאת עיתונים

אסור ללמוד בשאר חכמות וכ"ש לקרא בכתבי עתים או באיזה מחברת שהוא שלא יסיח דעתו ממבלותו וכ"ש אם יש לו עונג בקריאתם דוודאי אסור. [ערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ט) לענין אבל והי"ה בת"ב. וצ"ל לפי"ז שמה שאסרו תי"ת משום שמשמח ותפ"ל משום היסח הדעת דשאני תורה

שמביא לרי"ש].

הרהור בת"ת

אסור ללמוד אף בהרהור כי יש בזה משום שמחה. [המהרי"ל (סי' רא אות ב) ושו"ע (שם סעי' ג)].

ספרי מוסר

י"א דלא נאסר ללמוד בספרי מוסר ואדרבה ראוי לעשות כן. [מאירי (מו"ק כא:) ושד"ח (מע' אבלות אות כה) בשם ספר נוה שלום]. וי"א שיש להתיר למי שרגיל ללמוד מוסר. [חזו"א (דברי סופרים קיצור הלי' אבלות עמ' ג אות כג)]. ויש מי שאסור בכל אופן. [אור לצינן (ח"ג פכ"ט הגה א)]. והמיקל יש לו על מי לסמוך.

אמירת תהילים

י"א שהרגיל לומר תהלים רשאי לומר אף בת"ב. [לקט יושר (או"ח עמ' קיב)]. ויש מתירים אף למי שאינו רגיל. [נמ"יג (סי' תקפד א"א סי"ק א)]. ויש אוסרים לגמרי. [ד"ה"ח הובא בשעה"צ (אות ח). ועיי' במ"ב (סי' תקנד סי"ק ז)]. ולמעשה הרגיל רשאי לאמרם (ובערב ת"ב אחר חצות מותר בכל אופן). [הגרשו"א זצ"ל (שם תפלה הגה כז). ועיי' דברי סופרים (אבלות עמ' ג אות כה) בשם החזו"א. ודעת האור

לצינן (שם לאסור)].

קרי"ש על המטה

קוראים קרי"ש על המטה בתשעה באב וי"א שאף פסוקים של רחמים שמוסיפים כל יום מותר לאומרם. [תנ"י"ב שחל בשבט (פ"ו סוף הגה כא)]. וי"א שדוקא פרשיות המבוארות בשו"ע סי' רל"ט (סעי' א) מותר לאומרם כי הם בכלל סדר היום, אבל פרשה ב' ג' של קרי"ש ושאר הוספות לא יאמר בת"ב. [הגרני"ק זצ"ל (קעי"מ פ"ח סעי' ט)].

ללמוד בעיון בדברים המותרים

מותר ללמוד אף בעיון בדברים המותרים, אבל לימוד מתוך פלפול שאלה ותירוץ, אסור. [חזו"א (דברי סופרים קיצור הלי' אבלות עמ' נד אות כ) והגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו הגה א). וכן מדויק במ"ב (סי"ק ד). ודעת האור לצינן (שם) להקל ללמוד בעיון למי שבלא"ה יתבטל לגמרי מלימודו. ועיי' שםעטא עמיקתא גליון ק"ן].

לימוד עם חברותא בדברים המותרים

מותר ללמוד בדברים המותרים אף בחברותא. [חזו"א (דברי סופרים הלי' אבלות עמ' ג אות כד). אלא דלכאז' צ"ע, דהרי פסק השו"ע (יו"ד סי' שפד סעי' ד) לענין אבל דרשאי ללמוד בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים, עיי"כ. וכי"כ במ"א (סי' תקנד סי"ק ב), וצ"ע]].

כתבות הידושי תורה

י"א שמותר לכתוב חידושי תורה שהתחדשו לו במקרה (אע"פ שאסור ללמוד בדברים אלו בת"ב). [ערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ח)]. ויש אוסרים. [הגר"ש קלוגר זצ"ל (האלף לך שלמה יו"ד סי' שצב) ושערי"ת (סי' תקנד סי"ק כ)]. ומי"מ מי שיודע בעצמו שודאי ישכח עד הלילה יכול לציין מה שחידש ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיקו אחר כך. [שד"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות ז)]. ודברים המותרים ללמוד בהם, מותר לסכמם בכתב. [ועיי' בזה בשמעטא עמיקתא גליון ק"ן].

להכין קריאת התורה

בעל קורא הקורא קריאות היום רשאי לחזור עליהן בת"ב. [רמ"א (שם סעי' ד) ומ"ב (סי"ק ח)].

הוראת איסור והיתר רדיני ממנונת

אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו (או הוראה אחרת הצריך לשואל בת"ב). ואסור לדון דיני ממונות, מיהו אם אין הבע"ד יכולין להמתין עד למחר שנחוצים לדרכם מותר. [מ"א (סי' תקנד סי"ק ה) ומ"ב (סי"ק ה). ומשי"כ הוראה אחרת כו', כן מוכח מהרמ"א (יו"ד סי' שפד סעי' א) שהוא מקור המ"א הנ"ל. וכן הוא בערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ו)].

שינה על הקרקע

יש נוהגים לשכב בליל תי"ב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו. [שו"ע (סי' תקנה סעי' ב)]. וי"א שעכ"פ יש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תי"ב, שאם רגיל לשכב בבי' כרים לא ישכב כי אם באחד, ויש בני"א משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר : ויקח מאבני המקום (בראשית כה, יא) שראה החורבן. מיהו עוברות או בני"א חלשים שאינם יכולים להצטער, אינן חייבים בכל זה. [רמ"א (סי' תקנה סעי' ג) ומ"ב (סי"ק ו-ז)].

הרחקות

נכון שלא לישן יחד בליל תי"ב. [שו"ע (סעי' יח)]. ובלילה יש להחמיר בנגיעה וביום יש להקל. [מ"ב (סי"ק לו) וכתב השעה"צ (אות מד) דאם בת"ב הולכות מקושטות יש להחמיר בו אף ביום]. ושאר הרחקות המבוארות ביו"ד סימן קצ"ה לא נהגו בהן איסור. [הגרשי"א זצ"ל (קעי"מ הגהות הגר"ח"ק פ"ח אות לח) ותו"ח (ח"ג סס"י קעח)]. וי"א שנכון להחמיר בזה. [מהמ"ב משמע דאין איסור אלא בנגיעה דחמיר טפי. ועיי' בכה"ח (אות קפה) שהביא בשם הבא"ח שנכון להחמיר לענין הוטה. ומסתבר דה"ה בשאר הרחקות דהרי חמורים הם מהוטה, עיי' בפרוסקים בסימן הני"ל].

ישיבה על הקרקע

ישיבה על הקרקע

ליל תי"ב ויומו, יושבים על הארץ עד תפלת מנחה. [שו"ע (סי' תקנט סעי' א)]. ונוהגים להקל בזה לאחר חצות היום. [רמ"א (שם)].

ספסלים נמוכים

מותר לשבת על ספסל נמוך למי שקשה לו לשבת על הארץ. [מייב (סייק יא)]. וכל שיושב בגובה של עד ג'י"ט מותר. [דעת תורה (וי"ד סי' שפז)]. ועייש שכתב דכל זה דוקא כשאין חלל מלמטה, אבל אם יושב על כסא ויש חלל מלמטה אז כל שיש חלל טפח הוי הפסק ולא חשיב שיושב על הארץ]. ואי"צ לדקדק בספסלים נמוכים שיהיו גובהם פחות מגי"ט, אלא העיקר שיהיו נמוכים מהרגיל. [תו"ה"א (ארוחת רבנו ח'יב עמי קלה) והגרשו"א זצ"ל (שם הגה' 25)]. ויש מפורקי ספרד שהחירו לשבת בגובה פחות מטפח. [בן איש חי (דברים כ) וכה"ח (סי' תקנב אות ט)]. ועיי בגשר החיים (פ"כ אות ה סי' יא)].

ישיבה בכלי התכורה

מותר לנסוע במכונית, אוטובוס וכדו' אע"פ צריך לשבת כדרכו. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות טז)]. ומי"מ בנסיעה באוטובוס אם אין מקום דחוק ויש אפשרות לעמוד ואין הנסיעה ארוכה מדי ראוי לעמוד ומי"מ אי"צ להמנע מנסיעה כאשר אין אפשרות לעמוד. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ט)].

להריח בשמים

י"א שאין להריח בשמים בת"ב משום תענוג, וי"א שדוקא במוצי"ש (כשחל ת"ב ביום ראשון או נדחה) אסור משום דהוי תענוג להשיב נפש יתירה. [שעה"צ סי' תקנ"א סי' א]. ולמעשה יש להמנע. [כה"ח (אות ד) והגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות לה)].

הרהת טבק

אף על פי שהרהת טבק קילא מהרהת בשמים מ"מ ראוי להמנע ממנה (אא"כ עושה לצורך ריפוי). [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות לה)].

עשיית מלאכה ומשא ומתן

מנהג להמנע מעשיית מלאכה

מקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב עושין, במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה עושים אפי' בלילה, ובכל מקום ת"ח בטלים, וכל הרוצה להחמיר ע"ע להתנהג כמנהג הת"ח רשאי. [שו"ע (סי' תקנ"ב) ומי"ב (סי' קמ"ג)]. ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות. [רמ"א (שם)]. והנהגים שלא לעשות, עושים כן שלא להסיח דעתם מהאבלות. [מי"ב (סי' קמ"ג)].

מלאכה ארעית

במקום שנהגו להחמיר, נוהגים להמנע מכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפי' מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות וכדו', מותרת. [רמ"א (שם)].

ע"י עבד"ם

אפי' במקום שנהגו שלא לעשות, מותר ע"י אינו יהודי, אפי' בביתו. [שו"ע (סי' קמ"ג)]. ואם א"א בכרי מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה"מ. [מי"ב (סי' קמ"ג)]. אכן לבנות בנין דאוושה מילתא אסור אפי' ע"י עבד"ם. [מי"ב (סי' קמ"ג)]. ואם עושה בקבלנות ע"י גוי מותר. [מי"ב (סי' תקנ"א סי' ב)].

דבר האבד

מלאכת דבר האבד מותרת, כדרך שאמרו בחולו של מועד. [שו"ע (סי' כג)]. ועיי בערוה"ש (אות כא) שכת' דמטעם זה כשחל יום השוק בת"ב אנו מתירים לאופים לאפות לחם בבוקר כדי שיהא מוכנים ליום השוק דגם זה הוי כדבר האבד וכן ביריד או שיירות באים מותר לקנות מהם אפי' במקום שאין עושין מלאכה וכ"ש למכור אך מה שיכול לעשות בצינעא יותר טוב, ע"כ].

פרקמטיא

פרקמטיא הרוחיה ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסור, ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט שאפי' משכנס אב ממעטין מלישא וליתן (ועיי משי"כ לענין זה בהלכות מצווות לימי בהמ"צ – גליון רכ"ז). [שו"ע (סי' תקנ"ד סי' ב)]. ולאחר חצות שרי. [עיי"ש ברמ"א. ושם מירי לענין מלאכה, אלא שבשו"ע משמע שהא בהא תליא. וכן כמבאר במי"ב (סי' קמ"ג)].

פרקמטיא אבדה

אף במקום שנהגו לאסור פרקמטיא, אם יש יריד מותר למכור משום שהוא דבר האבד וכמו כן מותר לקנות מהם ע"י עבד"ם אפי' קודם חצות, אבל ע"י עצמו יש להחמיר אם הוא בפרהסיא ולרבים. [מי"ב (סי' קמ"ג)]. ובה"ל (שם). ובמי"ב (שם) כתי' שלא יעשה בעצמו משום היסח הדעת מהאבילות. ויש ליישב הטעמים, ואכמ"ל].

סימן ברכה

כל העושה מלאכה בת"ב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. [שו"ע (סי' תקנ"ד סי' כד)]. ואפי' במקום שנהגו לעשות, ואף לאחר חצות, אלא שכל זה דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסתיח דעתו מהאבילות. ועיי"כ אף שמותר לעשות מלאכה ולישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. [מי"ב (סי' קמ"ג) ושעה"צ (אות ג)].

קניית ומכירת דברי מאכל

נוהגים למכור ולקנות דברי מאכל, אף קודם חצות. [כה"ח (סי' תקנ"ד אות קה)].

קייטנות

מותר לערוך קייטנה בת"ב ע"י"מ להקל על הורי הילדים להתענות. ומי"מ אין על המארגנים לקחת הכסף בתורת תשלום אלא בתורת מתנה. [הגרשו"א זצ"ל (תורת המועדים אות כז)]. ויקחם לפני או אחרי ת"ב שהרי אין נותנים מתנות בת"ב.

ציצית ותפילין

עטיפת הטלית

בהרבה מקומות נוהגים שלא להתעטף בטלית בת"ב בשחרית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדיו בלא ברכה, ובמנחה מברך עליו. [עיי' שו"ע (סי' תקנ"ה סי' א) ומי"ב (סי' ד)]. ומי"מ אם פטט הציצית בלילה צריך לברך עליו בבוקר. [מי"ב (סי' ב)]. ואם אפשר לא יפשוט הטי"ק בלילה לאות דעת הסוברים שאין צריך לברך. [עיי' סדור של הגר"י עמדון ובלוח אר"י. וכן נהג הגרשו"א זצ"ל (שם הגה' 32)].

אחיזת הציציות בשעת אמירת קרי"ש

המנהג שלא אווזים בציציות בקרי"ש של שחרית. [הגרני"ק זצ"ל (קע"מ פ"ח הגה' לד) ועוד].

הנחת תפילין

בהרבה מקומות נוהגים שלא להניח תפילין בת"ב בשחרית, ובמנחה מניחים התפילין ומברכים עליהם (והנהוג להניח תפילין של ר"ת מניחם במנחה). [שו"ע (סי' א) ומי"ב (סי' ד)]. חליצת התפילין לפני מעריב

יש לחלוץ התפילין קודם תפלת ערבית. [מי"ב (סי' ל סי' ח)], עיי"ש שמבואר דהקפידא היא כשאינו נמצא בצנעא. ועיי עוד בכה"ח (סי' תקנ"ה אות ח)].

אמירת פרשת קדש לא

י"א שיש להיזהר שלא לקדש את הנחת התפילין, פרשיות ק"ש וכן פרשת קדש דהוא רק כקורא בתורה ות"ת אסור כל היום. [מי"ב (סי' תקנ"ה סי' ח)]. ויש מקילים בזה. [כה"ח (שם אות ז) ושבת הלוי (ח"ט סי' קל"א אות ב) ושכן הוראת רבותינו]. וכן הדין לענין הפסוקים "ומחכמתך קל עליו" ו"יארשתך וגו'" לנוהגים לאומרם כל יום.

הנחת תפילין למי שאוכל בת"ב

חולה האוכל (אכילת קבע) בת"ב, י"א שאינו מניח תפילין בשחרית. ואם בא לאכול לאחר חצות יניח תפילין לפני האכילה ובתפלת מנחה יניחם שנית. [הגרשו"א זצ"ל (פס"ז אות ו)]. וי"א שאם מתפלל שחרית תוך ביתו ביחידות יתפלל עם התפילין, ואם מתפלל בבהמ"כ יתפלל בלא תפילין, ובכל אופן במנחה יכול להתפלל עם התפילין שלא לפרוש מן הצבור. [ושבת הלוי (ח"ט סי' קל"א אות ב)].

חופפות בתפלה

נחם ועננו

בת"ב אומר בבונה ירושלים נחם ה' אלקינו את אבלי ציון וכו', ועננו וכו' בשומע תפלה, ואם לא אמר לא זה ולא זה, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"ה סי' א)]. ולפי מנהג בני אשכנז אין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של ת"ב, לפי שאז הציתו במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה. [רמ"א (שם)]. וכמו כן הקהל אינו אומר עננו אלא במנחה (לפי מנהג זה). [רמ"א (סי' תקס"ה סי' א)].

אמירת נחם ועננו למי שאינו מתענה

מי שאינו מתענה (דהיינו שאכל כשיעור) אינו אומר עננו. [בניה"ל (סי' תקס"ה על סי' א ד"ה בין דעת הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ג אות ז) שיאמר עננו ויגיד "ביום צום התענית הזה"]. מיהו אומר נחם בתפלת י"ח. [כן מוכח מהמי"ב (סי' ח) שדוקא לענין בהמ"ז יש מוח' אם יזכירנו. וכן פסק האור לציון (חי"ג פכ"ט אות ז)]. ועייין עוד פרטים בזה בחק' מצויות לד' תעניות – גליון רכ"ו.

שכח לומר נחם

אם לא אמר נחם, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"ה סי' א)]. ואם נזכר קודם שחתם רצה אומרו שם דהיינו קודם ותחינה ואי"צ לחתום בברוך מנחם ציון אלא ותחינה עיינו עד סוף הברכה. [מי"ב (סי' ק"ב)].

שכח לומר עננו

אם לא אמר עננו, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"ה סי' א)]. ועייין עוד פטורים בזה בהלכות מצויות לד' תעניות – גליון רכ"ו.

הכנות לצורך מוצאי ת"ב

כיבוד הבית והצעת המיטות

אין מציעין המטות ואין מכבדין את הבית קודם חצות. [ערוה"ש (סי' תקנ"ד אות כא)]. ויש הנוהגים בעדות המזרח ששופטים ומסדרים את הבית בת"ב אחר חצות סימן שמתכוננים לגאולה. [מועד לכל חי (פלאגי סי' י אות פז) ובמבית לוי (עמי מט) כתי' שאין זה מנהג בני אשכנז].

שיטפת כלים

אין להדיח ולשפשף הכלים בליל ת"ב, ולאחר חצות מותר. [עיי' במקור חיים (ססי' תקנ"ד)]. ועיי"כ יש להזהר בת"ב החל במוצי"ש שלא לשטוף הכלים שנתרו מסעודות שבת, אלא ישרה אותה במים בלבד].

הכנת מזוודות והפצצים לצורך מוצאי ת"ב

אין להתעסק באריות חפצים וארגון נסיעה לצורך מוצאי ת"ב (כגון בחורי ישיבות החוזרים לביתם מוצאי ת"ב). [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ו סוף הגה' 45)].

מוצאי התענית

הבדלה במוצאי הצום (שהל במוצי"ש)

בליל מוצאי ת"ב מבדיל על הכוס, ואינו מברך על הנה (אפי' אם לא בירך במוצי"ש) ולא מברך על הבשמים. [שו"ע (סי' תקנ"ה סי' א) ומי"ב (סי' ד)]. וכמו כן אינו אומר לפני ברכת הגפן הנה א-ל וכו'. [נש"ש (פ"ב אות מד) ולוח אר"י]. ומותר לשתות בעצמו ואי"צ ליתן לתינוק. [מי"ב (סי' ג)]. ובלוח אר"י כתב שאם יש קטן עדיף שהוא יטעם]. ומי"מ בתפלה אי"צ להבדיל כיון שהבדיל מאתמול ואפי' שכח אתמול להבדיל בתפלה ג"כ אי"צ עתה להבדיל. [מי"ב (שם)].

טעם ללא הבדלה

חל ת"ב במוצי"ש ושכח להזכיר "אתה חוננתנו" בתפלת ערבית, ובמוצאי הצום שכח ואכל קודם הבדלה, יש להסתפק אם חוזר ומתפלל ערבית. [הגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו אות ג)]. ועל כן נראה שראוי לחזור ולהתפלל ויתנה שאם אינו מחויב היא תפלת נדבה.

אכילת בשר ושאר דיני אבלות

אם חל ת"ב בשבת ונדחה ליום א', מותר לאכול בשר ולשתות יין ביום ב' (אפי' לפני חצות), אבל בלילה, לפי מנהג בני אשכנז, אסור מפני אבילות של יום. [רמ"א (סי' תקנ"ה)]. ומי"מ דוקא בשר ויין אסורים (פרט ליין של הבדלה) אבל תספורת מותרת אף מהלילה. [מי"ב (סי' ד)]. והי"ה רחיצה וכיבוס. [משמעות הפוסקים הני"ל. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (שם אות יז) דלא כלוח אר"י שכת' שנהגים איסור בדברים אלו]. ומנהג בני ספרד להתיר אף אכילת בשר ושתיית יין. [כה"ח (סי' תקנ"ה אות קל וסי' תקנ"ה אות יט)].

ברכת מעין ג' אחר הבדלה

אם עשה הבדלה במוצאי תב"א, ודעתו לילך ולסעוד סעודת פת, אין לו לברך מעין שלש, וברכת המזון תפטור בכת מעין שלש של היין (אולם הבדלה במוצי"ש, במשך השנה יש לברך מעין ג', ואם לא בירך קודם הסעודה לא מברך אחר כך, כמבואר במי"ב סי' רצ"ט סי' כ"ט)]. [הגרשו"א זצ"ל (ישא יוסף חי"ג סי' קנד)].

קידוש לבנה

טעימה לפני קידוש הלבנה

לפני שמקדש הלבנה צריך לטעום ממאכל. ואם בידו לקדש הלבנה בצבור יכול לקדש עמהם אף שלא טעם משום ברוב עם עם הדרת מלך. [מי"ב (סי' תכו סי' יא) ושעה"צ (אות ט)].

לבישת נעלים

במוצאי ת"ב צריך ליזהר שלא לקדש בלי מנעלים. [מי"ב (סי' תכו סי' יא)]. וגם ההולכים בנעלי גומי וכדו' עליהם להחליף נעלים קודם קידוש לבנה, ולא רק הנוהגים ללכת יחף. [הגרשו"א זצ"ל (אשי ישראל פי"מ הגה' נא)].

שירת טובים מאורות

י"א שמי שנוהג לקדש הלבנה אחרי ת"ב יכולים לשיר הפזמון "טובים מאורות". בפרט במוצאי ת"ב נדחה. [עיי' בזה משי"כ בהלכות מצויות לתעניות – גליון רכ"ו)].